

Dorota Orkiszewska*

Zasada ciągłości rozprawy i koncentracji materiału dowodowego w sprawach karnych na tle systemów prawnych wybranych państw**

1. WPROWADZENIE

Zasada ciągłości rozprawy i koncentracji materiału dowodowego jest pojmowana jako norma ogólna wyrażająca postulat, by z chwilą rozpoczęcia rozprawy głównej sąd koncentrował czynności procesowe, zwłaszcza dowodowe w sposób pozwalający na wydanie bez zbędnej zwłoki na pierwszej rozprawie wyroku rozstrzygającego co do przedmiotu procesu¹. W teorii procesu karnego zasada ciągłości jest nieraz identyfikowana z zasadą koncentracji rozprawy². Niekiedy prezentowane jest szerokie ujęcie zasady koncentracji procesu, w świetle której proces zarówno w stadium postępowania przygotowawczego, jak i sądowego „powinien stanowić zwarty, konsekwentny ciąg czynności i zdarzeń, bez przerw i zahamowań³”. Dodatkowo, niektórzy autorzy wyodrębniają zbliżoną do ww. zasadę szybkości lub sprawności postępowania⁴. Są również i tacy, którzy wyżej wymienionych zasad nie traktują jako naczelnych zasad procesowych, a kryjące się w nich wartości rozpatrują w kategoriach gwarancji innych zasad procesowych, w szczególności zasady prawdy materialnej i bezpośredniości⁵.

Niezależnie od sposobu ujmowania zasygnalizowanych zasad procesowych w piśmiennictwie karnoprosesowym panuje zgodność co do tego, że ciągłość rozprawy, której warunkiem jest skoncentrowanie materiału dowodowego, a co za tym idzie szybkość (sprawność) postępowania to wartości niezwykle ważne, zwłaszcza z punktu widzenia zagwarantowania podstawowych praw uczestników procesu. Jak się wydaje, w doktrynie panuje również zgodność co do tego, że współczesny proces karny odbiega pod tym względem od założeń modelowych. Przekonanie o niesatysfakcjonującej

* Dr Dorota Orkiszewska jest adiunktem w Katedrze Kryminalistyki i Prawa Dowodowego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska, ORCID 0000-0002-9371-1148, email: dorota.orkiszewska@poczta.umcs.lublin.pl

** Data zgłoszenia tekstu przez autorkę: 20.03.2019 r.; data przyjęcia tekstu przez redakcję do publikacji: 8.01.2020 r.

¹ Zob. R. Kmiecik [w:] R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2004, s. 117.

² S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1961, s. 136.

³ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 343.

⁴ Zob. np. J. Grajewski [w:] *Prawo karne procesowe. Część ogólna*, red. J. Grajewski, Warszawa 2009, s. 107.

⁵ Zob. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 219 i 264.

wydolności organów wymiaru sprawiedliwości panuje też wśród znacznej części przedstawicieli opinii publicznej, zwłaszcza zaś tych osób, które bezpośrednio zetknęły się z wymiarem sprawiedliwości, w tym jako pokrzywdzeni przestępstwem.

W świetle zasygnalizowanych zasad optymalna sytuacja ma miejsce wtedy, gdy rozprawa odbywa się jednego dnia i sąd wydaje wyrok, opierając się na bezpośrednich spostrzeżeniach poczynionych podczas przeprowadzania dowodów. W wielu przypadkach i z różnych względów zakończenie rozprawy tego samego dnia jest jednak niemożliwe. Prawo karne procesowe musi zatem określać sytuacje, w których uzasadnione stają się odstępstwa od zasady ciągłości rozprawy. Sytuacje te *de lege lata* są związane w szczególności z instytucją przerwy oraz odroczenia rozprawy. Analiza polskich unormowań we wskazanym zakresie, uwzględniająca zasługujące na uwagę rozwiązania stosowane w innych państwach, zachęca do podjęcia próby sformułowania kilku wniosków *de lege ferenda*, których ewentualne uwzględnienie mogłoby się przyczynić do wzmocnienia realizacji zasady ciągłości procesu karnego i koncentracji materiału dowodowego, i tym samym usprawnienia procesu karnego.

2. ZASADA CIĄGŁOŚCI ROZPRAWY I KONCENTRACJI MATERIAŁU DOWODOWEGO W WYBRANYCH PAŃSTWACH JAKO PUNKT ODNIESIENIA DLA WNIOSKÓW *DE LEGE FERENDA* DOTYCZĄCYCH POLSKIEGO PROCESU KARNEGO

2.1. Filipiny

W ostatnim czasie ciągłość procesu karnego na Filipinach stała się przedmiotem zainteresowania Unii Europejskiej, co znalazło wyraz w programie GOJUST⁶. Rezultatem tego programu, który technicznie i finansowo wspiera opracowywanie oraz wdrażanie reform w filipińskim sektorze wymiaru sprawiedliwości, stały się przyjęte przez rząd nowe wytyczne zapewniające ciągły proces sądowy w sprawach karnych⁷. Zważywszy na odmiennosc systemów prawnych Polski i Republiki Filipin, rozwiązania przyjęte przez rząd filipiński nie mogą być traktowane jako wzorcowe. Wśród nich znajduje się wymóg wydania natychmiastowo wyroku w sytuacji, gdy oskarżony przyznaje się do winy, co nie dotyczy jedynie spraw, w których jest przewidziana możliwość wymierzenia kary śmierci. Proste recypowanie takiej zasady oznaczałoby powrót do legalnej teorii dowodowej. Nieakceptowalne w polskim systemie prawnym byłoby również rozwiązanie przewidujące konieczność ścisłego przestrzegania reguły, zgodnie z którą świadek ma zostać „w pełni” przesłuchany jednego dnia. Jak wiadomo, w sytuacji gdy inne przeprowadzone następnie dowody stwarzają przypuszczenie, że świadek kłamał, może zaistnieć chociażby potrzeba wezwania go po raz kolejny na przesłuchanie, tym razem w warunkach konfrontacji (art. 172 Kodeksu postępowania karnego⁸). Natomiast realizacja postulatu, by w miarę możliwości rozprawa była kontynuowana dzień po dniu, zależy od różnych

⁶ *The Justice Sector Reform Programme: Governance in Justice* (GOJUST), <https://gojust.org/gojust-supports-training-new-guidelines-continuous-trial-criminal-cases/> (dostęp: 17.09.2018 r.).

⁷ *Revised Guidelines for Continuous Trial of Criminal Cases*, <http://sb.judiciary.gov.ph/libdocs/15-06-10-SC.pdf> (dostęp: 17.09.2018 r.).

⁸ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 30) – dalej k.p.k.

czynników, w tym od liczby spraw przypadających do rozstrzygnięcia danemu sędziemu. Z raportu pt. „Sądownictwo. Polska na tle pozostałych państw członkowskich Unii Europejskiej” opracowanego w 2016 r. w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości wynika, że współczynnik wpływu spraw karnych (z wyłączeniem spraw wykroczeniowych) w odniesieniu do 100 tys. mieszkańców wynosił 1245, czyli prawie dwukrotnie więcej niż średnia obliczona dla innych rozpatrywanych państw⁹. Tym samym w warunkach polskiego procesu karnego realizacja wymienionego postulatu *de lege lata* nie byłaby w pełni możliwa, choć do rozważenia pozostaje kwestia, czy w wystarczającym stopniu wykorzystywana jest instytucja posiedzeń przygotowawczych przed rozprawą służących realizacji prawa stron do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Z pewnością lepiej jest poświęcić czas na porozumienie się z uczestnikami postępowania odnośnie do terminów rozpraw oraz sekwencji czynności w toku postępowania dowodowego, niż organizować rozprawę na bieżąco w trakcie jej przebiegu¹⁰.

2.2. Finlandia

Odnosząc się do rozwiązań prawnych przewidzianych w ustawodawstwach państw członkowskich UE, warto zaznaczyć, że warunek ciągłości rozprawy głównej został *expressis verbis* wyrażony w Kodeksie postępowania karnego Finlandii¹¹. Przepis art. 9 rozdziału 6 wskazanego aktu prawnego stanowi, że sprawa ma być rozpatrzona w ramach ciągłej rozprawy głównej. Jeśli rozprawa nie może zostać przeprowadzona jednego dnia, to wolno ją przerwać. W miarę możliwości rozprawę należy kontynuować każdego kolejnego dnia, a jeśli nie jest to wykonalne, rozprawa ma być prowadzona co najmniej trzy razy w tygodniu. Nie dotyczy to sytuacji, gdy rozprawa została odroczone na podstawie przepisów art. 10 (np. gdy sąd dowiedział się o nowych, ważnych dowodach, które można przeprowadzić jedynie w późniejszym czasie lub gdy odroczenie jest nieuniknione z powodu nieprzewidzianych okoliczności albo innej ważnej przyczyny). Nawet jednak wówczas ustawa wyraźnie przewiduje, że odroczone rozprawy ma być wznowiona tak szybko, jak to możliwe. Co więcej, jeśli oskarżony znajduje się w areszcie, orzeczono względem niego zakaz wyjazdu za granicę lub zakaz sprawowania funkcji, a powodem odroczenia nie jest zbadanie jego stanu zdrowia psychicznego, to rozprawa ma być wznowiona w ciągu 14 dni od jej odroczenia. W razie, gdy decyzja w sprawie aresztu lub ww. zakazów została wydana po odroczeniu rozprawy, termin 14 dni liczy się od daty tej decyzji.

W świetle powyższej regulacji wydaje się, że polski Kodeks postępowania karnego, który w przeciwieństwie do finlandzkiego aktu prawnego wyraźnie nie formułuje zasady ciągłości rozprawy głównej, ale ją przewiduje, powinien zostać wzbogacony o przepisy (w kształcie zbliżonym do powyższych), wzmacniające realizację tej zasady w praktyce.

⁹ A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, P. Ostaszewski, A. Więcek-Durańska, *Sądownictwo. Polska na tle pozostałych krajów Unii Europejskiej*, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_S-%C4%85downictwo.-Polska-na-tle-pozosta%C5%82ych-kraj%C3%B3w-Unii-Europejskiej-1.pdf (dostęp: 17.09.2018 r.).

¹⁰ Por. M. Klejnowska, *Posiedzenie przygotowawcze sądu karnego przez rozprawą*, „Prokuratura i Prawo” 2014/7–8, s. 24.

¹¹ Kodeks postępowania karnego Finlandii w wersji angielskiej – <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (dostęp: 17.09.2018 r.).

2.3. Chorwacja

Polskie rozwiązania procesowe przewidujące wyjątki od zasady ciągłości rozprawy przypominają w pewnym stopniu unormowania zamieszczone w chorwackim Kodeksie postępowania karnego, który rozróżnia zarówno instytucję odroczenia rozprawy, jak i jej przerwania¹². Stosownie do art. 406 wskazanego aktu prawnego, zespół orzekający odracza rozprawę w razie stwierdzenia w czasie procesu, że oskarżony jest niezdolny do stawienia się przed sądem lub istnieją inne przeszkody uniemożliwiające pomyślne zakończenie procesu. W razie gdy skład zespołu nie uległ zmianie, regułą jest – w przeciwieństwie do polskich rozwiązań – kontynuacja rozprawy uprzednio odroczonej, przy czym przewodniczący ma obowiązek zrelacjonować jej przebieg. W takim przypadku przewidziano jednak uprawnienie do wydania decyzji o prowadzeniu rozprawy od początku. Konieczność prowadzenia rozprawy od początku zachodzi wtedy, gdy okres odroczenia trwał dłużej niż 3 miesiące. Instytucja przerwy określona w art. 407 chorwackiego k.p.k. może natomiast znaleźć zastosowanie w celu spoczynku na koniec dnia pracy, jak również w celu otrzymania w krótkim czasie dowodów lub przygotowania do oskarżania lub obrony. Zasadą jest to, że po upływie okresu przerwy rozprawa jest kontynuowana, chyba że skład zespołu orzekającego uległ zmianie lub okres przerwy trwał dłużej niż 15 dni. W takim przypadku rozprawa jest prowadzona od początku, co wiąże się z koniecznością ponownego przeprowadzenia określonych dowodów.

Niewykluczone, że do usprawnienia polskiego procesu karnego mogłoby przyczynić się przewidziane w chorwackim k.p.k. rozwiązanie zakładające – jako regułę – możliwość prowadzenia rozprawy w dalszym ciągu w każdym przypadku, gdy okres odroczenia nie przekroczył 3 miesięcy i skład sądu nie uległ zmianie. Polski k.p.k. nie wyznacza czasowej granicy, po upływie której powstaje bezwzględny obowiązek prowadzenia rozprawy od początku. Tego rodzaju unormowanie ma oczywiście swoje zalety, bowiem pozostawia sędziemu pewną swobodę przy podejmowaniu decyzji o rozpoczęciu rozprawy lub – wyjątkowo – kontynuowaniu jej. Sędzia ma przy tym każdorazowo możliwość uwzględnienia charakteru sprawy oraz zakresu i rodzaju pozyskanego wcześniej materiału dowodowego. Wprowadzenie zasygnalizowanego powyżej rozwiązania spowodowałoby ograniczenie tej swobody, ale jednocześnie wydaje się, że okres 3 miesięcy jest na tyle długi, że trudno oczekiwać od członków składu orzekającego, aby po jego upływie pozostały w ich pamięci niezatarte spostrzeżenia poczynione podczas poprzedniej rozprawy, które warunkują wydanie prawidłowego rozstrzygnięcia. Argument jakoby trzymiesięczny okres odroczenia był zbyt długi na możliwość prowadzenia rozprawy w dalszym ciągu można częściowo odeprzeć, wskazując na występujące nierzadko w praktyce sytuacje, kiedy zarządza się kilka przerw o łącznym wymiarze przekraczającym 3 miesiące. W świetle k.p.k. kontynuacja rozprawy po kolejnej zarządzanej przerwie jest w pełni dopuszczalna, nawet jeśli spostrzeżenia dokonane podczas pierwszego terminu rozprawy (mającego miejsce kilka miesięcy wcześniej) dawno utraciły walor świeżości.

¹² Kodeks postępowania karnego Chorwacji w wersji angielskiej – <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> – dalej chorwacki k.p.k. (dostęp: 17.09.2018 r.).

Zaprezentowane rozwiązanie – w razie jego ewentualnego wprowadzenia – wymagałoby stosownego „obudowania”. Na wzór unormowań chorwackiego k.p.k. na przewodniczącym powinien spoczywać obowiązek zreferowania dotychczasowego stanu sprawy.

Warto jeszcze zaznaczyć, że pomysł wprowadzenia terminu, który ograniczałby możliwość kontynuowania rozprawy odroczonej, nie jest nowy. Przewidziany był bowiem w prezydenckim projekcie nowelizacji k.p.k. z 20.12.2001 r., przy czym wyznaczony był na poziomie 6 miesięcy. Pozytywnie do tego pomysłu odniósł się m.in. A. Murzynowski¹³.

2.4. Szwajcaria

W kontekście zasady ciągłości rozprawy interesujące wydaje się rozwiązanie przewidziane w szwajcarskiej ustawie karnoprosesowej¹⁴. Stosownie do przepisu art. 331 wymienionego aktu prawnego przewodniczący, planując rozprawę główną, decyduje o dowodach, jakie mają zostać przeprowadzone, o czym informuje strony, którym jednocześnie określa termin do złożenia i uzasadnienia wniosków o przeprowadzenie „dalszych” dowodów. *Novum* w stosunku do polskich rozwiązań jest to, że strony są informowane o kosztach, jakie ewentualnie będą musiały ponieść w razie złożenia wniosku dowodowego w późniejszym czasie. Co więcej, zgodnie z przepisem art. 340 szwajcarskiego k.p.k. konsekwencją pozytywnego rozpatrzenia wszelkich kwestii wstępnych już po rozpoczęciu rozprawy, w szczególności stwierdzenia braku przeszkód proceduralnych, jest to, że rozprawa główna musi być przeprowadzona do jej zakończenia bez niepotrzebnych przerw. Przywołany przepis wyraźnie wskazuje na to, że ciągłość rozprawy to zasada obowiązująca w szwajcarskim procesie karnym.

Polski k.p.k. nie określa obowiązku, a jedynie prawo oskarżonego do składania wniosków dowodowych w terminie 7 dni od doręczenia mu aktu oskarżenia (art. 338 § 1 k.p.k.), z którego zresztą oskarżony oraz jego obrońca nieczęsto czynią użytek na tym etapie postępowania. Polskie unormowania nie przewidują też możliwości obciążenia stron kosztami w zależności od momentu złożenia i uwzględnienia ich wniosków dowodowych. Wnioski oskarżonego i jego obrońcy, które bez przeszkód mogłyby zostać rozpatrzone przez prezesa sądu na etapie przygotowań do rozprawy głównej, zazwyczaj wpływają już po jej rozpoczęciu, co nieraz oznacza konieczność zarządzenia przerwy w rozprawie „dla sprowadzenia dowodu” (art. 401 § 1 k.p.k.). Niekiedy „późne” zgłoszenie wniosku dowodowego stanowi element taktyki obrońcy, polegającej na dążeniu do tego, by skład orzekający pozostawał pod wrażeniem ostatniego przeprowadzonego dowodu o charakterze odciążającym.

W następstwie nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 19.07.2019 r. polska ustawa karnoprosesowa przewiduje rygor w przypadku „późnego” złożenia

¹³ A. Murzynowski, *Zasada ciągłości rozprawy w polskim procesie karnym* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszala*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003, s. 273.

¹⁴ Szwajcarski Kodeks postępowania karnego w wersji angielskiej – <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> – dalej szwajcarski k.p.k. (dostęp: 17.09.2018 r.).

wniosku dowodowego w postaci podstawy do jego oddalenia, jeśli został złożony po zakreślonym przez organ procesowy terminie, o którym strona składająca wniosek została zawiadomiona (art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k.). Wprowadzona do k.p.k. prekluzja dowodowa nie obejmuje jednak wniosków dowodowych, których teza odnosi się do stwierdzenia okoliczności istotnych dla ustalenia sprawstwa i winy oskarżonego. W przedstawionej sytuacji, jak również w innych przypadkach wskazanych w art. 170 § 1a k.p.k., oddalenie wniosku dowodowego na podstawie art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. jest niedopuszczalne. O ile uregulowanie obowiązujące w Szwajcarii z pewnością jest interesujące, o tyle sformułowany na jego tle postulat, by *de lege ferenda* w określonych przypadkach sąd dysponował możliwością obciążenia stron określonymi kosztami związanymi z wydłużeniem postępowania, do którego strony bezpośrednio się przyczyniły, wydaje się zbyt daleko idący, zwłaszcza w kontekście zasygnalizowanych powyżej nowych uregulowań prawnych. Perspektywa dodatkowych kosztów mogłaby być znaczącym czynnikiem mobilizującym strony do szybszej realizacji inicjatywy dowodowej, co nie pozostawałoby bez znaczenia z punktu widzenia sprawności całego postępowania, jednak wprowadzenie rozwiązania na wzór unormowań szwajcarskiego k.p.k. byłoby trudne do pogodzenia z zasadą prawa do obrony.

3. UWAGI NA TEMAT POSZCZEGÓLNYCH INSTYTUCJI POLSKIEGO KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO WPŁYWAJĄCYCH NA KSZTAŁT ZASADY CIĄGŁOŚCI ROZPRAWY I KONCENTRACJI MATERIAŁU DOWODOWEGO WRAZ Z WNIOSKAMI DE LEGE FERENDA

3.1. Rozprawa „dzień po dniu”

Faktem jest, że w ciągu kilku godzin trudno zakończyć np. sprawę o skomplikowanym stanie faktycznym i prawnym, która wymaga zarządzenia stosownej przerwy w celu udania się na wypoczynek. Zgodnie z prezentowanym w doktrynie poglądem w tego rodzaju sytuacji rozprawę należałoby prowadzić „przed niezmiennym składem sądu dzień po dniu (z wyłączeniem dni wolnych od pracy) aż do jej zakończenia¹⁵”. Jakkolwiek przywołany pogląd zasługuje na pełną akceptację, w praktyce jego realizacja z różnych przyczyn napotyka na przeszkody. Jedną z tych przyczyn jest czasem brak należytego zaplanowania i przygotowania rozprawy, zwłaszcza gdy można z góry założyć, że jeden termin będzie niewystarczający do rozstrzygnięcia sprawy. W takich przypadkach terminy kolejnych rozpraw, choć mieszczą się zazwyczaj w określonych przez k.p.k. granicach, często są dość odległe, ponieważ ich wyznaczenie odbywa się z uwzględnieniem liczby dni, w których sędzia nie zaplanował jeszcze innych rozpraw oraz pozostających wówczas do jego dyspozycji wolnych sal sądowych. W tych warunkach za naruszenie zasady ciągłości rozprawy odpowiadają nie tyle przepisy prawne, ponieważ te stwarzają możliwości prowadzenia rozprawy „dzień po dniu”, ile raczej czynniki natury techniczno-organizacyjnej. Wydaje się, że występującej w praktyce tendencji do zarządzenia przerwy w rozprawie na okres zbliżony do maksymalnego okresu

¹⁵ Zob. A. Murzynowski, *Zasada...*, s. 175.

jej trwania, a także do odraczania rozprawy w sytuacji, gdy przerwa mogłaby się jednak okazać wystarczająca, nie sprzyja przepis § 63 ust. 1 Regulaminu urzędowania sądów powszechnych¹⁶, który ma następującą treść: „Wyznaczając nowe sprawy na rozprawę lub posiedzenie jawne, przewodniczący powinien pozostawiać wolne terminy dni sesyjnych umożliwiające odraczanie lub przerwanie rozprawy w sprawach już rozpoczętych na terminy nie dłuższe niż 3 miesiące pomiędzy rozprawą odbytą, a odroczoną lub przerwana”. Przepis ten ma, co prawda, charakter instrukcyjny i jego nieprzestrzeganie nie wywołuje – co do zasady – skutków prawnych, jednak nie sposób zakwestionować tego, że wyrażona w nim norma ma znaczenie dyscyplinujące i skłania do podejmowania starań o prowadzenie spraw w możliwie zwartym okresie. Po pierwsze, można mieć pewne zastrzeżenia odnośnie do formuły tego przepisu. Kodeks postępowania karnego zezwala na zarządzanie przerwy, która każdorazowo może trwać nie dłużej niż 42 dni (art. 401 § 2 k.p.k.). Wolne terminy dni sesyjnych umożliwiające kontynuację przerwanej rozprawy powinny być zatem zachowane w okresie nieprzekraczającym wskazanej liczby dni. Po drugie, zważywszy na instruujący charakter wskazanego przepisu, być może *de lege ferenda* warto byłoby go uzupełnić, np. w następujący sposób:

„W razie potrzeby, w szczególności w sprawach o skomplikowanym stanie faktycznym, wolne terminy dni sesyjnych powinny być zachowane w dni następujące po pierwszym terminie rozprawy, zwłaszcza, gdy zachodzi przypuszczenie, że rozprawa zostanie przerwana dla wypoczynku”.

Oczywiście również na gruncie obecnie obowiązujących rozwiązań nie zachodzą przeszkody, by rozprawa w razie takiej potrzeby i możliwości odbywała się dzień po dniu. Przepis o kształcie zbliżonym do ww. propozycji mógłby się jednak przyczynić do zwiększenia liczby spraw rozstrzyganych w większym niż obecnie stopniu, z poszanowaniem zasady ciągłości rozprawy. *De lege lata* obowiązują – co prawda – przepisy dyrektywne, które nakazują takie ukształtowanie postępowania, by rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie (art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k.) oraz zobowiązują przewodniczącego do tego, by dążył do rozstrzygnięcia sprawy na pierwszej rozprawie głównej (art. 366 § 2 k.p.k.), ale jednocześnie żadnych ujemnych konsekwencji procesowych nie wywołuje wyznaczanie rozpraw w długich miesięcznych odstępach, pod warunkiem „zmieszczenia się” w dopuszczalnym ustawowym wymiarze przerwy w rozprawie. Brak nawet instrukcyjnych unormowań, wskazujących na powinność zarządzania przerw na możliwie najkrótszy okres, sprawia, że w praktyce okres ten jest często zbliżony do wyznaczonego przez Kodeks postępowania karnego maksymalnego terminu, którego przekroczenie wiąże się już – co do zasady – z koniecznością prowadzenia rozprawy od początku¹⁷.

3.2. Optymalna granica czasowa przerwy w rozprawie

Do czasu nowelizacji k.p.k. z 2019 r. dopuszczalny czas trwania przerwy w rozprawie wynosił 35 dni. Czas ten wydawał się „bezpieczny”, np. z punktu widzenia możliwości

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 23.12.2015 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 2316 ze zm.).

¹⁷ Zob. A. Bojańczyk, T. Razowski, *W kwestii optymalnego czasu przerwy i odroczenia w postępowaniu karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009/3, s. 172–174.

sprowadzenia określonych dowodów. Obecnie maksymalny czas trwania przerwy wynosi 42 dni. Można mieć pewne zastrzeżenia co do trafności argumentów przemawiających za kolejnym wydłużeniem tego okresu, zwłaszcza że w świetle zasady ciągłości rozprawy można sformułować oczekiwanie, by skądinąd nieuniknione od niej wyjątki miały jak najmniejszy zakres. Warto zwrócić jednak uwagę na to, że ustawodawca sukcesywnie, począwszy od Kodeksu postępowania karnego z 1928 r.¹⁸, wydłużał dopuszczalny termin przerwy w rozprawie. W projekcie ustawy postępowania karnego opracowanym przez Komisję Kodyfikacyjną Rzeczypospolitej Polskiej zawarto przepis¹⁹, w świetle którego dopuszczany maksymalny okres przerwy był bardzo krótki, wynosił bowiem jedynie 3 dni. W pierwotnym tekście ustawy – Kodeks postępowania karnego z 1928 r. maksymalny okres przerwy wydłużono do 14 dni, przy czym termin ten podlegał następnie różnym modyfikacjom obejmującym liczbę 21 dni przewidzianą w Kodeksie postępowania karnego z 1969 r.²⁰ aż do stanu z chwili obecnej. Argument wysuwany przez osoby postulujące przedłużenie tego okresu był głównie związany z tym, że w wielu przypadkach w następstwie jego przekroczenia zachodziła potrzeba powtarzania dokonanych czynności. Obecnie argument ten utracił częściowo na znaczeniu, ponieważ – co prawda – w drodze wyjątku, ale rozprawa odroczonej, w tym uznana za odroczonej w następstwie przekroczenia terminu przerwy może być prowadzona w dalszym ciągu, pod warunkiem że skład sądu nie uległ zmianie (art. 404 § 2 zd. 2 w zw. z art. 402 § 3 k.p.k.²¹). Tymczasem, z uzasadnienia projektu ustawy nowelizującej k.p.k. przewidującego wydłużenie okresu przerwy w rozprawie do 42 dni²² wynika, że „wyjątkowe” prowadzenie rozprawy odroczonej w dalszym ciągu jest interpretowane restrykcyjnie. W uzasadnieniu projektu powołano również argument, że w praktyce o nowych terminach zawiadamia się i wzywa strony. Zwiększona liczba obowiązków referenta skutkująca niemożnością koncentracji terminów sprawia, że rozprawy są często odraczane. Z tych względów zaproponowano wydłużenie terminu, na jaki rozprawa może być przerwana, co zmniejszy zakres obowiązków związanych z obsługą spraw (głównie w obszarze korespondencji). W kontekście zasady ciągłości rozprawy i koncentracji materiału dowodowego przedstawione uzasadnienie dla wydłużenia okresu przerwy w rozprawie nie wydaje się w pełni przekonujące. W tych warunkach można mieć wątpliwości, czy kolejne poszerzenie zakresu dopuszczalnych odstępstw od wymienionej zasady w istocie było konieczne.

3.3. Przygotowanie przez stronę wniosków dowodowych jako okoliczność uzasadniająca przerwę

O ile przedstawione dotychczas propozycje można ewentualnie rozważać w aspekcie postulatów *de lege ferenda*, o tyle *de lege lata* zastrzeżenia budzi brzmienie przepisu art. 401 k.p.k., zgodnie z którym przewodniczący może przerwać rozprawę główną m.in. w celu przygotowania przez strony wniosków dowodowych. Tego rodzaju przyczyna przerwania rozprawy została wprowadzona ustawą nowelizującą k.p.k.

¹⁸ Ustawa z ...?

¹⁹ Warszawa–Lwów 1926–1927, art. 354 projektu.

²⁰ Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96 ze zm. – dalej k.p.k. z 1969 r.), art. 347 § 2.

²¹ Zob. J. Kudrelek, *Zasada ciągłości w postępowaniu karnym*, Szczytno 2008, s. 134.

²² Druk sejmowy nr 3251.

z 27.09.2013 r.²³, z założeniem zdecydowanego wzmocnienia zasady kontryktywności w postępowaniu jurysdykcyjnym i tym samym ograniczenia dowodowej inicjatywy sądu. Jak wiadomo, kolejną ustawą zmieniającą k.p.k. z 11.03.2016 r.²⁴ ustawodawca odszedł od założeń wyżej wspomnianej nowelizacji, niemniej jednak zmienione brzmienie przepisu art. 401 k.p.k. zostało zachowane. Faktem jest, że naruszenie abstrakcyjnie pojmowanej zasady ciągłości rozprawy jest nieraz w pełni usprawiedliwione, jednak określone przez k.p.k. powody, dla których można to uczynić, powinny mieć charakter wyjątkowy. Trudno kwestionować te określone przez Kodeks postępowania karnego powody, które są związane z naturalną potrzebą wypoczynku czy koniecznością sprowadzenia dowodu. Mogą pojawić się również inne trudne lub wręcz niemożliwe do enumeratywnego wyliczenia okoliczności, które skutkują potrzebą zarządzenia przerwy, jak chociażby zdrowotna niedyspozycja obrońcy, który – co prawda – pojawił się na rozprawie, jednak nie jest w stanie wykonywać czynności w ramach powierzonej mu funkcji. Wówczas przerwa w rozprawie może zostać zarządzona w związku z „inną ważną przyczyną”. Pozostawienie wyraźnej możliwości zarządzenia przerwy w rozprawie w celu przygotowania przez strony wniosków dowodowych nie wydaje się natomiast uzasadnione. Stosowanie instytucji przerwy we wskazanej sytuacji (np. na wniosek oskarżonego, który działa za pośrednictwem nienależycie przygotowanego do rozprawy obrońcy) sprawia, że wspomniana instytucja traci poniekąd swój wyjątkowy charakter. Potrzeba przygotowania przez stronę wniosku dowodowego w wyjątkowym przypadku mogłaby być zakwalifikowana jako „inna ważna przyczyna”, która w świetle przepisu art. 401 k.p.k. też umożliwia zarządzenie przerwy. Warto byłoby zatem rozważyć ewentualną zmianę brzmienia wskazanego przepisu poprzez powrót do redakcji sprzed nowelizacji z 2013 r.

3.4. Ciągłość rozprawy a kwestia doręczeń

Na tle zasady ciągłości rozprawy i korelującej z nią zasady sprawności postępowania wyłania się niezwykle ważne zagadnienie, jakim jest obowiązujący system doręczeń, który w praktyce wpływa na możliwość urzeczywistnienia ww. zasad. Nie tylko w praktyce, ale także w doktrynie jest od lat prezentowane stanowisko o niewystarczającym wykorzystaniu w tym obszarze narzędzi komunikacji elektronicznej²⁵. Co prawda, przepis art. 132 § 3 k.p.k. przewiduje, z pewnymi wyłączeniami określonymi w kolejnym paragrafie, możliwość doręczenia adresatom pism za pośrednictwem telefaksu lub poczty elektronicznej, ale w związku z tym, że jest to przepis lakoniczny, nieczęsto znajduje zastosowanie w praktyce. Tymczasem problemy ze skutecznym doręczeniem wezwań podejrzanym (oskarżonym) oraz świadkom stanowią jedną z przyczyn przewlekłości postępowań. O ile nowe technologie zostały z powodzeniem zaadaptowane w procedurze cywilnej i administracyjnej (np. EPU, ePUAP), o tyle

²³ Ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247 ze zm.).

²⁴ Ustawa z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437 ze zm.).

²⁵ Zob. A. Ozimek, *Szansa w internecie*, <https://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-2/opinie-2/szansa-w-internecie.html> (dostęp: 17.09.2018 r.); zob. również J. Kosowski, *Odformalizowanie i elektroniczacja jako kierunek rozwoju postępowania karnego* [w:] *e-Wymiar sprawiedliwości w aspekcie europejskim*, red. B. Śliwczyńska, L. Łuczak-Noworolnik, Poznań 2016.

proces karny uległ pod tym względem swego rodzaju petryfikacji, choć wydaje się, że narzędzia komunikacji elektronicznej mogłyby być wykorzystane również w tej tradycyjnej formule postępowania. Unormowania określające procedurę doręczeń w sprawach karnych należałoby zatem zmienić, tak by komunikacja elektroniczna stała się jednym z podstawowych sposobów realizacji doręczeń, zwłaszcza gdyby strona sama wybrała tę drogę odbioru korespondencji z sądu. Oczywiście przy okazji tego postulatu wylania się szereg ważkich zagadnień dotyczących m.in. bezpieczeństwa tej formy komunikacji, niemniej jednak przekraczają one ramy niniejszego opracowania. Przykładowo, warto jednak wskazać, że elektroniczną drogę komunikacji w razie wyrażenia na nią zgody przewiduje szwajcarski Kodeks postępowania karnego. Pisma muszą być wtedy zaopatrzone w podpis elektroniczny. Szczegółowe kwestie w tym zakresie określa ustawa z 18.06.2016 r. o podpisie elektronicznym²⁶. Odrębne przepisy określają również m.in. metodę transmisji danych oraz moment, w którym komunikat uznaje się za doręczony²⁷. Warto też odnotować stosowane w Szwajcarii rozwiązanie polegające na uznawaniu dokumentu przesłanego listem poleconym za doręczony, w razie gdy adresat nie odebrał listu w ciągu 7 dni od nieudanej próby doręczenia, mimo że oczekiwał przesyłki (art. 85 ust. 4 szwajcarskiego k.p.k.). Jak wiadomo, w Polsce obowiązuje zasada podwójnego awizowania (art. 133 § 2 k.p.k.), która budzi pewne zastrzeżenia i tym samym skłania do postawienia pytania o to, czy *de lege ferenda* zasada ta powinna zachować swój dotychczasowy legislacyjny kształt?

Janina Czapska przywołała niegdyś wypowiedź jednego z niemieckich sędziów: „jeśli konkretna osoba wie, że przeciwko niej toczy się postępowanie, to musi wykazać się troską, aby zawiadomienie do niej dotarło. Jeśli tego nie zrobi, musi mieć świadomość negatywnych konsekwencji”²⁸. Wypowiedź ta zachowuje obecnie aktualność również na gruncie polskiej procedury karnej. Co więcej, oskarżony oraz jego obrońca muszą wykazać się też troską, aby stawić się na rozprawę, bowiem stosownie do brzmienia art. 378a k.p.k.²⁹ niestawiennictwo oskarżonego lub jego obrońcy na rozprawę, nawet w razie jej usprawiedliwienia, nie stoi na przeszkodzie w szczególnie uzasadnionych przypadkach, przeprowadzeniu postępowania dowodowego, a w szczególności przesłuchania świadków, którzy stawili się na rozprawę, nawet jeżeli oskarżony nie złożył jeszcze wyjaśnień.

4. ZAKOŃCZENIE

W niniejszym opracowaniu zasygnalizowano jedynie część z licznych kwestii mieszczących się w obszarze problematyki zasady ciągłości rozprawy i koncentracji materiału dowodowego, istotnej również z punktu widzenia sprawności procesu karnego.

Z pewnością dokonany wybór państw, do których odniesiono się w aspekcie prawnoporównawczym, może jawić się jako nieco zaskakujący, przy czym stanowił

²⁶ Bundesgesetz über Zertifizierungsdienste im Bereich der elektronischen Signatur und anderer Anwendungen digitaler Zertifikate, <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20131913/index.html> (dostęp: 17.09.2018 r.).

²⁷ Zob. art. 86²² szwajcarskiego k.p.k.

²⁸ Zob. J. Czapska, *Przewlekłość postępowania karnego w świetle badań jakościowych. Ograniczenia innowacji przez prawo [w:] Zagubiona szybkość procesu karnego. Światło w tunelu*, red. S. Waltoś, J. Czapska, Kraków 2007, s. 228.

²⁹ Przepis ten został wprowadzony przez ustawę nowelizującą k.p.k. z 2019 r. (Dz.U. z 2019 r. poz. 1694).

on rezultat poszukiwań rozwiązań funkcjonujących w innych systemach prawnych, które wydają się szczególnie interesujące i tym samym zachęcające do podjęcia próby ich recypowania do polskiej ustawy karnoprosesowej.

Niezależnie od zasygnalizowanych w opracowaniu kolejnych nowelizacji Kodeksu postępowania karnego niepozostających bez znaczenia z punktu widzenia dynamiki postępowania karnego, aktualny pozostaje postulat kontynuowania prac w kierunku zapewnienia przepisom karnoprosesowym, w tym związanym z zasadą ciągłości rozprawy i koncentracji materiału dowodowego, takiego legislacyjnego kształtu, który wychodząc naprzeciw potrzebie zagwarantowania sprawności postępowania, jak również przestrzegania gwarancji procesowych wyznaczy optymalną drogę realizacji zadań procesu karnego. Inną sprawą jest zaś to, że obok ujętych w k.p.k. przyczyn czasowego wstrzymania biegu procesu karnego, istnieje szereg przyczyn „pozanormatywnych”, wyraźnie nieprzewidzianych przez prawo, które także oddziałują na dynamikę postępowania (np. długi okres oczekiwania na sporządzenie opinii przez biegłego).

Zaprezentowane w opracowaniu zagadnienia odnoszące się do wybranych „normatywnych” przyczyn wstrzymania biegu procesu karnego mogą zapewne stanowić asumpt do dalszej głębszej analizy jurydycznej i prawnoporównawczej.

Abstract

Dorota Orkiszewska, *Principles of Trial Continuity and Evidence Concentration in Criminal Cases against the Background of Legal Systems of Selected Countries*

The paper presents selected problems relating to ensuring trial continuity and concentration of evidence in criminal cases. An analysis of the relevant Polish norms, conducted from the point of view of legal solutions applied in other countries – which solutions deserve attention in the author’s view – encourage the author to attempt to formulate several conclusions relating to desirable legislative amendments. If introduced, they might contribute to strengthening the implementation of principles of trial continuity and evidence concentration, thus facilitating the criminal procedure. Apart from the comparative law aspects, the paper contains remarks about the individual mechanisms provided for in the Polish Code of Criminal Procedure, which mechanisms influence the principles of trial continuity and evidence concentration. It also presents conclusions aimed at optimizing the existing legal solutions. In the author’s view, it seems unjustifiable to retain an express possibility of adjourning the trial in order to enable the parties to prepare motions relating to evidence.

Keywords: *principle of continuity, trial continuity, concentration of evidence, principle of efficiency of criminal procedure*

Streszczenie

Dorota Orkiszewska, *Zasada ciągłości rozprawy i koncentracji materiału dowodowego w sprawach karnych na tle systemów prawnych wybranych państw*

W artykule zaprezentowano wybrane problemy związane z zapewnieniem ciągłości rozprawy i koncentracji materiału dowodowego w sprawach karnych. Analiza polskich unormowań we wskazanym zakresie dokonana przez pryzmat zasługujących – w ocenie autorki

– na uwagę rozwiązań prawnych stosowanych w innych państwach, zachęciła do podjęcia próby sformułowania kilku wniosków *de lege ferenda*, których ewentualne uwzględnienie mogłoby się przyczynić do wzmocnienia realizacji zasady ciągłości rozprawy i koncentracji materiału dowodowego, i tym samym usprawnienia procesu karnego. Niezależnie od aspektów prawnoporównawczych opracowanie obejmuje uwagi na temat poszczególnych instytucji polskiego Kodeksu postępowania karnego wpływających na kształt zasady ciągłości i koncentracji materiału dowodowego, wraz z wnioskami ukierunkowanymi na optymalizację istniejących rozwiązań prawnych. W ocenie autorki nieuzasadnione wydaje się np. pozostawienie wyrażonej możliwości zarządzania przerwą w rozprawie w celu przygotowania przez strony wniosków dowodowych.

Słowa kluczowe: zasada ciągłości, ciągłość rozprawy, koncentracja materiału dowodowego, zasada sprawności postępowania karnego

Literatura:

1. Bojańczyk A., Razowski T., *W kwestii optymalnego czasu przerwy i odroczenia w postępowaniu karnym*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2009, nr 3;
2. Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984;
3. Czapska J., *Przewlekłość postępowania karnego w świetle badań jakościowych. Ograniczenia innowacji przez prawo* [w:] *Zagubiona szybkość procesu karnego. Światło w tunelu*, red. S. Waltoś, J. Czapska, Kraków 2007;
4. Grajewski J. [w:] *Prawo karne procesowe. Część ogólna*, red. J. Grajewski, Warszawa 2009;
5. Por. M. Klejnowska, *Posiedzenie przygotowawcze sądu karnego przez rozprawą*, „Prokuratura i Prawo” 2014/7–8, s. 24.
6. Kmiecik R. [w:] R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 2004;
7. Kosowski J., *Odformalizowanie i elektronizacja jako kierunek rozwoju postępowania karnego* [w:] *e-Wymiar sprawiedliwości w aspekcie europejskim*, red. B. Śliwczyńska, L. Łuczak-Noworolnik, Poznań 2016;
8. Kudrelek J., *Zasada ciągłości w postępowaniu karnym*, Szczytno 2008;
9. Murzynowski A., *Zasada ciągłości rozprawy w polskim procesie karnym* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszala*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003
10. Ozimek A., *Szansa w internecie*, <https://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-2/opinie-2/szansa-w-internecie.html>;
11. Siemaszko A., Gruszczyńska B. Marczewski M., Ostaszewski P., Więcek-Durańska A., *Sądownictwo. Polska na tle pozostałych krajów Unii Europejskiej* https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_S%C4%85downictwo.-Polska-na-tle-pozosta%C5%82ych-kraj%C3%B3w-Unii-Europejskiej-1.pdf;
12. Śliwiński S., *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1961;
13. Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013.